

А.В. Бредіхин, Т.С. Клиніна

Донецький національний університет, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОГО БЛОКУ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена проблемі формування організаційних структур, створених Сполученими Штатами Америки та Великою Британією під час Другої світової війни. Мета роботи полягає у повному та всебічному аналізі складної організаційної структури. На основі архівних документів надається детальна характеристика об'єднаних англо-американських рад і комітетів, їх функцій, повноважень та результатів їх діяльності. Зокрема, наголос робиться на Об'єднаному комітеті начальників штабів, як на найбільш ефективному англо-американському комітеті.

З самого початку Другої світової війни в Англії та Сполучених Штатах Америки окреслились різні сфери стратегічних прерогатив. Незважаючи на те, що Великобританія прагнула забезпечити собі домінуючий вплив в Європі і на Середньому Сході, а США – на Тихому океані, обидві країни, безумовно, хотіли взяти безпосередню участь у стратегічному керівництві війною на обох театрах військових дій. Однак поділ світу на стратегічні сфери впливу був неможливим без створення централізованого органу, за допомогою якого союзники могли б брати участь у керівництві військовими діями на кожному театрі. 7 грудня 1941 р. японські агресори розв'язали війну на Тихому океані проти Сполучених Штатів та Англії, в результаті чого Лондон отримав офіційного союзника на Заході. Саме тому після вступу США у війну на порядок денний постало питання про створення спільних військово-політичних організаційних структур, здатних регулювати різні аспекти англо-американських відносин.

Метою даної статті є повний та всебічний аналіз організаційної структури англо-американського блоку періоду Другої світової війни, з урахуванням чого авторами ставляться наступні завдання:

- охарактеризувати процес створення об'єднаних організаційних структур Великої Британії та Сполучених Штатів;
- проаналізувати діяльність та значимість англо-американських рад та комітетів;
- розглянути ступінь впливу Лондона та Вашингтона на ті чи інші об'єднані органи.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися наукові методи, які спираються на принцип історизму та принцип наукової об'єктивності. Зокрема, джерелознавчий метод дозволив провести інтерпретацію змісту джерел та оцінити їх інформаційні можливості: системно-структурний метод дозволяє авторам уявити цілісну картину досліджуваної проблеми.

Відмінною рисою історичної літератури з питання створення організаційних структур є відсутність узагальнюючої роботи про місце і роль даних об'єднаних органів в англо-американських відносинах періоду Другої світової війни. Багато зарубіжних і вітчизняних досліджень, матеріали і висновки яких враховувалися автором при написанні цієї статті, присвячені або питанню стратегії, або економічним і дипломатичним відносинам США і Великобританії в період Другої світової війни. Джерельна база дослідження невелика, але зважена та суттєва, і складається з мемуарної літератури, архівних документів зовнішньої політики Англії і США, офіційних документальних видань британської та американської політики.

Союз Англії і США почав формуватися до офіційного вступу США у війну. Одним із важливих етапів на цьому шляху були секретні переговори представників штабів обох країн, що проходили у Вашингтоні у січні – березні 1941 року і були закодовані як «АВС»

(American-British Conversations). Доповідь «АВС-1», що стала головним результатом переговорів і військовою основою майбутнього союзу, окреслила основні завдання англо-американської стратегії, а розроблена пізніше програма ленд-лізу стала військово-економічною базою англо-американського блоку. Однак даного механізму регулювання відносин було не достатньо.

11 грудня 1941 р. Черчілль і Рузвельт домовилися зустрітися і обговорити спільні проблеми ведення війни. З 22 грудня 1941 р. по 14 січня 1942 р. у Вашингтоні проходила англо-американська конференція, відома під кодовою назвою «Аркадія», підсумковим рішенням якої стало створення Об'єднаного комітету начальників штабів (далі – Об'єднаний комітет) – верховного військового органу США та Англії, а також трьох цивільних органів – Об'єднаних рад з військових замовлень, з сировини і з регулювання судноплавства. Влітку 1942 року додатково були створені ще дві Об'єднані ради – рада з продовольства і рада з планування виробництва і розподілу ресурсів, які відіграли велику роль щодо обміну інформацією та внесення коректив у розроблення планів [1]. Так з'явилася організація – Об'єднаний комітет, яку згодом начальник імперського генерального штабу Алан Брук визначив як «найбільш ефективну з усіх будь-коли створених організацій для координування і узгодження стратегії у військових діях союзників» [2, р. 18].

Проте з самого початку англо-американські комітети і ради набули рис замкненої організації. У пункті 3 Пам'ятної записки англо-американського об'єднаного штабу від 14 січня 1942 року (далі – Пам'ятна записка) вказувалося, що «об'єднаний англо-американський штаб включає членів комітету начальників штабів Великобританії і членів комітету начальників штабів Сполучених Штатів» [3]. Інші країни антигітлерівської коаліції протягом усієї війни доступу до них так і не отримали. Єдине виключення було зроблено для Канади, представник якої був включений до складу Об'єднаної ради з планування виробництва і розподілу ресурсів, але не до Об'єднаного комітету начальників штабів. Англійські історики Хол і Ригелі вказували, що «британо-американське об'єднання залишалося єдиним у своєму роді і не змінювалося до закінчення війни» [4, р. 208].

Особливий характер організації, яка включала тільки Великобританію і Сполучені Штати, підкреслювався і самою термінологією. Об'єднані англо-американські комітети і ради позначалися англійським словом «Combined», яке не вживалося у відносинах з іншими державами антигітлерівської коаліції; щодо них застосовувалося слово «United». Різниця в застосуванні даних слів вказувалася в пункті 2 Пам'ятної записки, який свідчить, що «для уникнення непорозумінь слово “об'єднаний” (united) додається до міжсоюзницьких органів, в яких можуть бути представлені дві і більше союзних держав» [3].

У центрі військово-політичної структури США і Великої Британії перебував Об'єднаний комітет начальників штабів. Функціональними підрозділами Об'єднаного комітету були Об'єднаний комітет з планування, до функцій якого входила розробка планів та інших документів з таких питань, які могли бути включені до порядку денного засідань Об'єднаного англо-американського штабу, і Об'єднаний секретаріат, що займався веденням, підготовкою та розсилкою необхідної документації [5].

Основні функції Об'єднаного комітету регулювалися пунктом 6 Пам'ятної записки і стосувалися:

- визначення сил і засобів, необхідних для здійснення основного стратегічного плану;
- представлення спільних директив щодо порядку розподілу наявного озброєння;
- визначення черговості перекидання військ, озброєння і предметів постачання на різні заморські театри військових дій [3].

Між тим слід зазначити, що ідея «замкнутості» об'єднаних англо-американських комітетів і рад з'явилася не відразу. На початковому етапі Другої світової війни у Вашингтоні і Лондоні не виключали можливості залучення до сфери стратегічного керівництва більшої кількості країн. Про це, зокрема, свідчить те, що в лютому 1941 року комітети штабів Англії та США схвалили ідею про створення військового органу, подібного Верховній військовій раді, що існував під час Першої світової війни. Тим не менш,

згодом ця ідея була відкинута. 23 грудня 1941 року, на наступний день після початку Вашингтонської конференції, Черчілль повідомив представників домініонів про досягнуту між ним і Рузвельтом домовленість, а саме про обмеження до мінімуму числа учасників передбачуваного військового органу [6, р. 344-345]. Практично до нього увійшли лише США і Великобританія. СРСР, домініони та інші країни, які підписали Декларацію Об'єднаних Націй, залишилися поза рамками «Об'єднаного комітету» [7, с. 105]. Протягом усієї війни час від часу висувалися пропозиції щодо створення «союзного комітету начальників штабів» за участю СРСР, але вони так і не були реалізовані. Зокрема, на Каїрській конференції, що проходила в листопаді 1943 року, було відхилено пропозицію про тісну співпрацю Англії, США і СРСР шляхом розширення апарату Об'єднаного комітету начальників штабів [8, с. 189-190]. По суті, СРСР залишився поза системою «Об'єднаного штабу», створеного для координації зусиль західних союзників у війні. З самого початку це положення, на думку американського історика Метлоффа, ускладнило досягнення повного взаєморозуміння між СРСР з одного боку і США – Англією – з іншого [9, с. 26-27].

У визначенні цілей Об'єднаного комітету і складу його учасників розбіжностей між Вашингтоном і Лондоном не виникало. Зовсім по-іншому було з питанням про визначення місця розташування Об'єднаного комітету, яке де-факто і визначало б усю військову політику органу. Англійські політичні кола прагнули зробити Лондон центром союзного планування та військового керівництва. Ще 12 червня 1941 року Черчілль виступав за створення «міжсоюзницької ради», яка мала бути розташована у Лондоні, керувати війною, розробляти стратегічні плани і впроваджувати їх у життя. Справа, однак, далі зустрічі представників Англії, союзних держав і домініонів не дійшла [10, с. 512]. Тому, коли в січні 1942 року був створений Об'єднаний комітет начальників штабів, місцем його розташування, а отже, і центром коаліційного керівництва був обраний Вашингтон. Англійська сторона, будучи незадоволеною таким результатом справи, не бажала надавати надмірні права Об'єднаному комітету, намагаючись обмежити його діяльність лише оборонним плануванням. Однак і ця англійська пропозиція не була підтримана американцями, і функції Об'єднаного комітету начальників штабів були розширені до повного «стратегічного керівництва війною». Англійські автори видання «Велика стратегія» вказують, що одним із головних недоліків штабу було його перебування у Вашингтоні, в результаті чого начальники штабів Великобританії були представлені в Об'єднаному комітеті тільки їх заступниками. Автори так само вважають, що сам вибір Вашингтона як резиденції основного союзного органу відображав зростаюче значення військових зусиль Сполучених Штатів [11, с. 290]. З цим важко не погодитися, особливо враховуючи той факт, що США, на відміну від воюючої два роки Великобританії, вступили у війну з нарощеними військовими ресурсами і добре налагодженою військовою економікою.

Незважаючи на широке коло повноважень, якими був наділений Об'єднаний комітет, він по суті справи не був самостійним органом. На думку Алана Брука, Комітет тільки «координував і погоджував союзню стратегію». Отже, розробка самої стратегії перебувала в руках урядів США і Великобританії, а саме в руках Рузвельта і Черчілля, яким і був безпосередньо підпорядкований Об'єднаний комітет. З цього випливає, що в рамках англо-американського союзу комітет був головним стратегічним органом, чого не можна сказати про систему коаліційного керівництва, в якій англо-американському штабу відводилася другорядна роль.

В рамках англо-американського союзу Об'єднаному комітету начальників штабів була підпорядкована Об'єднана рада з військових замовлень. У Пам'ятній записці англо-американського штабу від 20 січня 1942 р. зазначалося, що всі військові ресурси Великобританії і США вважаються єдиним фондом, тому в Лондоні і Вашингтоні будуть створені ради, підпорядковані Об'єднаному англо-американському штабу. Також зазначалося, що ці ради будуть здійснювати розподіл ресурсів як щодо кількості, так і щодо термінів поставок матеріалів Великої Британії, Сполучених Штатів та інших країн Об'єднаних націй відповідно до їх стратегічних потреб [12]. Що стосується інших англо-американ-

ських цивільних рад, то Об'єднаний комітет з ними практично не співпрацював. У період між сесіями Об'єднаного комітету зв'язок з американським комітетом начальників штабів підтримувався через місію англійського комітету начальників штабу у Вашингтоні, очолювану фельдмаршалом Джоном Діллом (до кінця 1944 року) і Генрі Мейтленд Вілсоном (з січня 1945 року). Всього за роки війни Об'єднаний комітет начальників штабів провів 200 офіційних засідань, з них – 89 на конференції в Касабланці, Вашингтоні, Тегерані, Каїрі, на Мальті і в Ялті [6, р. 354-355].

Торкаючись питання про ступінь впливу США і Англії в Об'єднаному комітеті начальників штабів, слід зауважити, що воно не було однаковим. Найбільш яскраво, правда, ознаки такої асиметрії простежувалися вже на заключному етапі війни, коли «Сполучені Штати ще нарощували свою міць, а Великобританія вже відмобілізувалась до межі», в результаті чого вплив вашингтонського комітету в об'єднаному штабі неминуче зростав, а лондонського – зменшувався [11, с. 293-301]. Наприкінці січня 1943 року англійський посол у США Галіфакс повідомляв міністру закордонних справ Великої Британії Ідену про намір США закріпити за Вашингтоном, де вже розташовувався Об'єднаний комітет начальників штабів, роль основного центру союзного оборонного планування Заходу [13, р. 425]. Алан Брук визнавав: «В ході війни, у міру посилення США, начальникам англійського штабу доводилося змагатися з американськими колегами “на менш ніж рівних умовах”» [2, р. 23].

Після закінчення Другої світової війни Об'єднаний комітет втратив своє колишнє значення, хоча формально ліквідований не був. Про припинення його діяльності було оголошено лише у вересні 1949 року. По суті, він автоматично влився в нову військову структуру західних країн, ставши одним з каналів військових консультацій в рамках НАТО.

Поряд з Об'єднаним комітетом начальників штабів Англія і США, як вже згадувалось вище, створили об'єднані цивільні ради. Формально обидві держави мали рівне право голосу у цих радах. Фактично, за деяким винятком, американські представники і тут займали головне місце. Основне значення англо-американських рад полягало в тому, щоб забезпечити інтеграцію військового виробництва і розподілу ресурсів [7, с. 108].

Важливе місце в усій системі рад відводилось створеній влітку 1942 року Об'єднаній раді з планування виробництва і розподілу ресурсів. Від США до неї увійшли – голова Управління військового виробництва Д. Нелсон, від Англії – міністр виробництва О. Літлтон, від Канади – міністр озброєння і постачання С. Хови [14]. Головним завданням ради стало забезпечення єдності програми виробництва трьох країн і використання всіх наявних у них ресурсів для військово-стратегічних потреб, які визначалися Об'єднаним комітетом начальників штабів [15].

Проте англійські й американські офіційні видання вказують, що це завдання в ході Другої світової війни так і не було вирішено. Рада Нелсона – Літлтон – Хови не здійснювала ані довгострокового планування економічних ресурсів США, Англії та Канади, ані поточного планування військового виробництва цих країн [16]. У результаті цього роль Об'єднаної ради з планування виробництва і розподілу ресурсів звелася до ролі чисто нарадчого та інформаційного органу, який був розпущений у грудні 1945 року.

Таким же малоефективним, як Об'єднана рада з планування виробництва і розподілу ресурсів, виявилася і рада з військових замовлень. На конференції «Аркадія», де було вирішено заснувати даний об'єднаний орган, Англія запропонувала наступну схему розподілу військових замовлень: британські та частина вироблених в США військових матеріалів надходять до Англії і розподіляються нею в англійській зоні відповідальності. Англійська зона включала Британську Співдружність Націй, країни Європи, Африку (крім Французької Північної Африки), Близький і Середній Схід. В американську зону відповідальності входили країни Американського континенту та Китай [7, с. 113]. США відкинули цю пропозицію, наполягаючи на створенні об'єднаного органу, до функції якого входило б розміщення всієї англо-американської військової продукції відповідно до рекомендацій Об'єднаного комітету начальників штабів, а оскільки штаб-квартира

Об'єднаного комітету перебувала у Вашингтоні і військове виробництво США перевищувало військове виробництво Англії, це забезпечило б Сполученим Штатам вирішальний голос. Однак це не влаштувало Великобританію. Здавалося, що вирішення питання зайшло у глухий кут, проте в результаті активних переговорів сторони дійшли компромісу, згідно з яким Об'єднана рада з військових замовлень створювалася в двох частинах. Одна, очолювана Гопкінсом, повинна була знаходитися у Вашингтоні, інша, на чолі з Бівенбруком, – у Лондоні [17]. Англійський уряд розглядав цей захід як тимчасовий, проте такий стан справ зберігався протягом усієї війни, причому, що і слід було очікувати, лондонська рада з військових замовлень відіграла другорядну роль. Пізніше, в 1944 році уряд США вирішив жорсткіше регламентувати функції Англії в лондонській раді шляхом заперечення права англійського уряду розпоряджатися без американської згоди озброєнням англійського походження у випадку, якщо озброєння такого ж виду Англія отримувала за ленд-лізом. Що стосується «третіх» країн, то їм постачання повинно було здійснюватися тільки за взаємною домовленістю між англійськими і американськими владами [18].

Такою ж самою утопією став і англо-американський крок у сфері судноплавства. Об'єднана рада з регулювання судноплавства так і не стала органом, який розподіляв торгові судна союзників відповідно до їх вимог [19, р. 427]. Рада не змогла вирішити головне питання – гостру кризу тоннажу, яку Великобританія переживала в 1942 – 1943 роках. Нездатність вирішити дане питання полягала і в небажанні США поповнювати за рахунок американського суднобудування втрати Англії і відновлювати британський торговий флот до його довоєнного рівня. І хоча Об'єднана рада з регулювання судноплавства формально існувала до кінця війни, насправді ж вона вже з початку 1943 року припинила свою діяльність.

Більш плідними були підсумки діяльності Об'єднаної ради з сировини. Зокрема, це пов'язувалося із залежністю США від імпорту сировини з британських джерел, в результаті чого в цій галузі був досягнутий досить високий ступінь регулювання англо-американських відносин [20].

Таким чином, після вступу Сполучених Штатів у Другу світову війну намітились суттєві зрушення в системі організаційної структури англо-американського блоку. Не рахуючи Об'єднаного комітету начальників штабів і Об'єднаної ради з сировини, практичні результати діяльності англо-американських об'єднаних рад були невеликі. Наділені документально широкими повноваженнями, ради, тим не менш, грали другорядну роль і виконували представницькі та виконавчі функції. Тим часом не варто забувати і про ту функцію об'єднаних органів союзників, яку вони виконували самим фактом свого існування, а саме: були місцем зіткнення англійської та американської систем, їх сполучною ланкою. Слід враховувати, що дані ради і комітети були породженням свого часу і могли діяти тільки при цілком певних умовах: твердій політичній лінії, наявності двох партнерів, приблизно однакового вкладу у війну і спільності мови і традицій. Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній на основі архівних документів була зроблена спроба системного аналізу формування організаційних структур англо-американського блоку. Практична значущість статті полягає в тому, що результати роботи можуть бути використані при розгляді проблем, пов'язаних з аналізом зовнішньої політики США і Великобританії у зазначений період, а також знайти застосування в навчальному процесі при розробці відповідних тем, спецкурсів та семінарських занять з новітньої історії країн Заходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. War Cabinet Papers. Operation «Arcadia»: conference between the Prime Minister and the President of USA in Washington / Public Record Office (PRO), Great Britain (Kew, London). – Dec. 1941 – Jan. 1942: administrative arrangement. – CAB 120/26.
2. Bryant A. Triumph in the West 1943 – 1946. Based on the Diaries and Autobiographical Notes of Field Marshal Alan brook / Bryant A. – London, 1957.

3. War Cabinet and Cabinet Chiefs of Staff Committee : memoranda, Arcadia / PRO, Great Britain (Kew, London). – 1942, Jan. 14. – CAB 80/61/15.
4. Hall H.D. Studies of Overseas Supply / H.D. Hall, C.C. Wrigley. – London, 1956.
5. Combined Chiefs of Staff Committee and Joint Staff Mission, Washington: organization and appointments / PRO, Great Britain (Kew, London). – 1941 Apr. – 1943 Nov. – CAB 120/57.
6. Hall H.D. North American Supply / H.D. Hall. – London, 1955.
7. Поздеева Л.В. Англо-американские отношения в годы Второй мировой войны, 1941 – 1945 / Поздеева Л.В. – М. : Наука, 1969.
8. Эрман Дж. Большая стратегия. Август 1943 – сентябрь 1944 / Дж. Эрман. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1958.
9. Мэтлофф М. От Касабланки до «Оверлорда» / Мэтлофф М. – М., 1964.
10. Батлер Дж. Большая стратегия. Сентябрь 1939 – июнь 1941 / Батлер Дж. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1959.
11. Батлер Дж. Большая стратегия. Июнь 1941 – август 1942 / Дж. Батлер, Дж. Гуайер. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1967.
12. War Cabinet Papers. Chief of Staff Committee: meeting arrangements / PRO, Great Britain (Kew, London). – 1941 Jan – 1946 Nov.
13. Eden Anthony. The Memoirs. The Reckoning / Eden Anthony. – London, 1965.
14. War Cabinet and Cabinet : memoranda / PRO, Great Britain (Kew, London). – Joint War Production Staff. – CAB 66/23/12.
15. War Cabinet Papers. Meetings between the British and American Chiefs of Staff in London / PRO, Great Britain (Kew, London). – July 1942. – CAB 120/82.
16. Industrial mobilization for war. – Washington, 1947. – Vol. 1. – P. 225.
17. War Cabinet and Cabinet : commonwealth and International Conference : Minutes and Papers / PRO, Great Britain (Kew, London). – 1941 Dec. 13 – 1942 Jan. 14. – CAB 99/17.
18. USA. Department of State. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1944. – Vol. III : The British Commonwealth and Europe. – 1965. – P. 89-90.
19. Hancock W.K. British War Economy / W.K. Hancock, M.M. Gowing. – London, 1949.
20. War Cabinet Papers. Joint Planning Staff : organization / PRO, Great Britain (Kew, London). – 1940 Aug. – 1944 Mar. – CAB 120/49 and Future operational Planning Staff : organization. – 1940 Aug. – 1942 June. – CAB 120/50.

А.В. Бредіхин, Т.С. Клиніна

Организационная структура англо-американского блока периода Второй мировой войны

Статья посвящена проблеме формирования организационных структур, созданных Соединёнными Штатами Америки и Великобританией во время Второй мировой войны. Цель работы заключается в полном и всестороннем анализе сложной организационной структуры. На основе архивных материалов отображена детальная характеристика объединённых англо-американских советов и комитетов, их функции, полномочия и результаты деятельности. В частности, упор делается на Объединённом комитете начальников штабов, как на наиболее эффективном англо-американском комитете.

A.V. Bredihin, T.S. Klynina

Organizational Structure of the British-American Block during World War II

The article is devoted to the problem of formation of organizational structures, which were created by the United States and Great Britain during the Second World War. The study is aimed at a complete and comprehensive analysis of complex organizational structure. On the bases of the archive papers the article gives the detailed description of the joint British-American boards and committees, their functions, their powers, and their performance. In particular, the emphasis lays on the Combined Chiefs of Staff as the most effective British-American Committee.

Стаття надійшла до редакції 30.08.2011.